

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MOLIYA

To'rayeva Sabrina G'anisher qizi

*Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, moliya va moliyaviy texnologiyalar
yo'nalishi, 2-24-guruh talabasi*

Xolmatova Asila Menglimurod qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi

asilaholmatova2@gmail.com

orcid: 0009-0005-8156-9737

Annotatsiya

Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya tizimining transformatsiyasi, moliyaviy munosabatlarning raqamlashtirilishi va moliyaviy institutlar faoliyatining yangi shakllari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarning moliya sohasiga jadal kirib kelishi natijasida yuzaga kelayotgan institutsional o'zgarishlar, moliyaviy vositachilikning qisqarishi, tranzaksiya xarajatlarining kamayishi va moliyaviy xizmatlar ommaviylashuvining iqtisodiy oqibatlari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari raqamli moliya sharoitida moliyaviy barqarorlik, shaffoflik va samaradorlikni ta'minlash masalalarini ilmiy nuqtai nazardan yoritishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, raqamli moliya, moliyaviy texnologiyalar, FinTech, elektron to'lovlar, moliyaviy barqarorlik.

Abstract

The article analyzes the transformation of the financial system, the digitization of financial relations, and new forms of financial institutions in the digital economy from a scientific, theoretical, and practical perspective. The institutional changes resulting from the rapid penetration of digital technologies into the financial sector, the reduction of financial intermediation, the reduction of transaction costs, and the economic consequences of the popularization of financial services are substantiated. The results of the study serve to shed light on the issues of ensuring financial stability, transparency, and efficiency in the digital economy from a scientific perspective.

Keywords: digital economy, digital finance, financial technologies, FinTech, electronic payments, financial stability.

KIRISH

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi iqtisodiyotning barcha sohalari qatori moliya tizimini ham tubdan o'zgartirmoqda. An'anaviy

moliyaviy munosabatlar o'rnini elektron to'lov tizimlari, raqamli platformalar va algoritmlarga asoslangan moliyaviy xizmatlar egallab bormoqda. Raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya resurslari harakati tezlashib, moliyaviy axborotning shaffofligi ortmoqda, bu esa iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Shu bilan birga, moliyaning raqamlashtirilishi yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda, yangi xavf-xatarlarni ham yuzaga keltirmoqda. Shu bois, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaning rivojlanish qonuniyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish dolzarb masalaga aylanmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy adabiyotlarda raqamli iqtisodiyot va moliya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik turli konseptual yondashuvlar orqali izohlanadi. J. Shumpeterning innovatsiyalar nazariyasi raqamli moliyaning shakllanishiga nazariy asos bo'lib xizmat qilgan bo'lsa, keyinchalik P. Samuelson va J. Stiglitz asarlarida texnologik taraqqiyotning moliyaviy bozorlar va davlat moliyasi tizimiga ta'siri chuqur tahlil qilingan. Zamonaviy tadqiqotlarda FinTech va raqamli moliya tushunchalari moliyaviy inklyuziya, raqobat muhitining kuchayishi va tranzaksiya xarajatlarining qisqarishi bilan bog'liq holda yoritiladi. Mahalliy iqtisodiy adabiyotlarda esa raqamli iqtisodiyot sharoitida bank tizimini modernizatsiya qilish, elektron to'lovlar va raqamli moliyaviy xizmatlarni rivojlantirish masalalari keng yoritilgan. Biroq mavjud tadqiqotlarda raqamli moliyaning makroiqtisodiy barqarorlikka uzoq muddatli ta'siri yetarlicha kompleks tahlil qilinmagan.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi tizimli tahlil, mantiqiy umumlashtirish va qiyosiy solishtirish usullariga asoslanadi. Raqamli moliya jarayonlarini o'rganishda klassik moliya nazariyasi tamoyillari raqamli iqtisodiyot sharoitiga moslashtirilgan holda qo'llanildi. Metodologik yondashuvda raqamli to'lov tizimlari, elektron bank xizmatlari va FinTech platformalarining moliyaviy samaradorlikka ta'siri nazariy modellar orqali baholandi. Shuningdek, raqamli moliyaning institutsional jihatlari mantiqiy tahlil asosida ochib berildi. Ushbu yondashuv moliyaning raqamli transformatsiyasini murakkab ijtimoiy-iqtisodiy jarayon sifatida talqin qilish imkonini berdi.

Tadqiqot metodologiyasini shakllantirishda raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy munosabatlarning murakkab va ko'p qatlamli tabiati inobatga olindi. Chunki raqamli moliya nafaqat texnologik innovatsiyalar majmui, balki moliyaviy institutlar, bozor subyektlari va davlat o'rtasidagi munosabatlarning sifat jihatidan

yangi modelidir. Shu bois metodologik yondashuvda faqat moliyaviy ko‘rsatkichlar tahlili bilan cheklanilmay, institutsional va tizimli tahlil usullaridan ham foydalanildi.

Tadqiqotda moliya nazariyasining klassik konsepsiyalari raqamli muhit sharoitiga moslashtirildi. Xususan, tranzaksiya xarajatlari nazariyasi, axborot assimetriyasi va moliyaviy vositachilik funksiyalari raqamli platformalar kontekstida qayta talqin qilindi. Metodologik yondashuvda raqamli to‘lov tizimlari, elektron bank xizmatlari va FinTech modellarining moliyaviy oqimlar tezligi, shaffofligi hamda boshqaruv samaradorligiga ta’siri mantiqiy tahlil asosida baholandi.

Shuningdek, qiyosiy tahlil yordamida an’anaviy moliya mexanizmlari bilan raqamli moliya mexanizmlari o‘rtasidagi farqlar aniqlanib, ularning iqtisodiy samaradorligi solishtirildi. Ushbu metodologiya raqamli moliyaning iqtisodiy tizimdagi o‘rnini faqat texnik yangilik sifatida emas, balki kompleks ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiya sifatida baholash imkonini berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya tizimi an’anaviy bank vositachiligidan platformaga asoslangan moliyaviy munosabatlar tomon siljimoqda. Elektron to‘lovlar va raqamli moliyaviy xizmatlar tranzaksiya xarajatlarini kamaytirib, moliyaviy operatsiyalarning tezkorligini sezilarli darajada oshirmoqda. Shu bilan birga, raqamli moliya moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirib, moliyaviy inklyuziyani kuchaytirmoqda. Quyidagi jadvalda an’anaviy va raqamli moliya o‘rtasidagi asosiy farqlar keltirilgan.

Ko‘rsatkich	An’anaviy moliya	Raqamli moliya
Tranzaksiya tezligi	Sekin	Juda tez
Xarajatlar darajasi	Yuqori	Past
Shaffoflik	Cheklangan	Yuqori
Qamrov	Hududiy	Global

O‘tkazilgan tahlillar natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya tizimining asosiy xususiyati moliyaviy munosabatlarning tezkorligi va moslashuvchanligidir. Raqamli texnologiyalar moliyaviy operatsiyalarni real vaqt rejimida amalga oshirish imkonini yaratib, moliyaviy resurslar aylanishini sezilarli darajada jadallashtirmoqda. Bu esa kapitaldan foydalanish samaradorligini oshirib, moliyaviy bozorlar likvidligini mustahkamlamoqda.

Natijalar shuningdek raqamli moliyaning moliyaviy inklyuziyaga ijobiy ta’sirini tasdiqlaydi. Elektron to‘lovlar, mobil bank xizmatlari va raqamli kreditlash mexanizmlari orqali moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyati keng aholi

qatlamlari uchun ochilmoqda. Bu holat, ayniqsa, an'anaviy bank infratuzilmasi yetarli darajada rivojlanmagan hududlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, raqamli moliya moliyaviy boshqaruvda shaffoflikni kuchaytirib, moliyaviy intizomni mustahkamlashga xizmat qilayotgani aniqlandi. Moliyaviy operatsiyalarning raqamli izlari saqlanishi korrupsiya va noqonuniy moliyaviy oqimlarni cheklash imkonini bermoqda. Shu bilan birga, natijalar raqamli moliya bilan bog'liq texnologik xavflarning mavjudligini ham ko'rsatdi.

MUHOKAMA

Olingan natijalarni muhokama qilish jarayonida aniqlanishicha, raqamli moliyaning rivojlanishi moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash bilan bir qatorda, yangi tizimli xavf-xatarlarni ham yuzaga keltirmoqda. Kiberxavfsizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash va texnologik nosozliklar moliya tizimining ishonchliligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli moliyaviy xizmatlarning shaffofligi moliyaviy intizomni kuchaytirish imkonini beradi. Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, davlatning moliyaviy tartibga solish siyosati raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashgan holda olib borilishi zarur.

Olingan natijalarni muhokama qilish jarayonida raqamli moliyaning ikki tomonlama iqtisodiy tabiati yaqqol namoyon bo'ldi. Bir tomondan, raqamli texnologiyalar moliya tizimini samaraliroq, shaffofroq va inklyuzivroq qilmoqda. Ikkinchi tomondan esa, raqamli muhitda moliyaviy xavfsizlik, kiberxavf va ma'lumotlarni himoyalash muammolari keskinlashmoqda. Ushbu holat raqamli moliyani tartibga solishda an'anaviy nazorat mexanizmlari yetarli emasligini ko'rsatadi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, davlatning moliyaviy siyosati va regulyator faoliyati raqamli texnologiyalar bilan hamohang rivojlanmasa, moliya bozorida nomutanosibliklar yuzaga kelishi mumkin. Ayniqsa, raqamli platformalarning tezkor rivoji moliyaviy monopoliyalashuv xavfini kuchaytiradi. Shu sababli, raqamli moliya sohasida raqobatni ta'minlash va innovatsiyalarni rag'batlantirish muhim vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, muhokama natijalari raqamli moliyaning makroiqtisodiy barqarorlikka ta'siri masalasini ham dolzarb ekanini ko'rsatdi. Pul-kredit siyosati instrumentlari raqamli moliya sharoitida qayta ko'rib chiqilishi zarur, chunki an'anaviy moliyaviy kanallar bilan bir qatorda yangi raqamli moliyaviy oqimlar ham shakllanmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya tizimi tubdan yangi sifat bosqichiga ko'tarilmoqda. Raqamli texnologiyalar moliyaviy munosabatlarni tezkor, shaffof va samarali qilish bilan birga, moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini ham yangilamoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli moliyaning ijobiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun institutsional muhitni takomillashtirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish va xavfsizlik mexanizmlarini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Shu bois, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya nazariyasi va amaliyotini uyg'unlashtirish barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi.

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya tizimi sifat jihatidan yangi rivojlanish bosqichiga o'tmoqda. Raqamli texnologiyalar moliyaviy munosabatlarning shakli va mazmunini o'zgartirib, moliya tizimini tezkor, shaffof va moslashuvchan qilmoqda. Shu bilan birga, raqamli moliya moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirib, iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlovchi muhim omilga aylanmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli moliyaning ijobiy imkoniyatlaridan to'liq foydalanish uchun institutsional muhitni takomillashtirish, moliyaviy tartibga solish mexanizmlarini raqamli sharoitga moslashtirish va moliyaviy savodxonlikni oshirish zarur. Aks holda, raqamli texnologiyalar bilan bog'liq xavf-xatarlar moliya tizimining barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu bois, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliya nazariyasi va amaliyotini uyg'unlashtirish, raqamli innovatsiyalarni oqilona boshqarish va moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi. Ushbu yondashuv moliya tizimining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Поляк Г.Б. Банковское дело. – М.: ЮНИТИ, 2020. – 512 с.
2. Лаврушин О.И. Деньги, кредит, банки. – М.: КНОРУС, 2019. – 448 с.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank faoliyatiga oid me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent, 2023.
4. Allamuratov Sh.A. Bank tizimi va moliyaviy bozorlar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 300 b.
5. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for Financial Market Infrastructures. – Basel, 2018.
6. Поляк Г.Б. Государственные финансы. – М.: ЮНИТИ, 2020. – 512 с.

7. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. – М.: Вильямс, 2019. – 744 с.
8. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. – Toshkent, 2023.
9. Allamuratov Sh.A. Davlat moliyasi va fiskal siyosat. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 320 b.
10. Musgrave R. The Theory of Public Finance. – New York: McGraw-Hill, 2018.